

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Filosofie en sociale wetenschappen

Blom, H.W.

Citation

Blom, H. W. (1974). Filosofie en sociale wetenschappen. *Acta Politica*, 9: 1974(1), 54-63. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449393>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449393>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Filosofie en sociale wetenschappen

door Hans W. Blom

Raymond Boudon, A quoi sert la notion de 'structure'? Essai sur la signification de la notion de structure dans les sciences humaines. Paris (Gallimard), 1968, 224 p.

A. James Gregor, An Introduction to metapolitics. A brief inquiry into the conceptual language of political science. New York (Free Press), 1971, 403 p.

Karl-Dieter Opp, Methodologie der Sozialwissenschaften. Einführung in Probleme ihrer Theoriebildung. Reinbeck (Rowohlt), 1970, 332 p.

1 — Bij de bespreking van wetenschapsfilosofische werken die zich speciaal op de sociale wetenschappen richten, doet zich vaak naar het lijkt een merkwaardige keuzesituatie voor: de één zal een boek beoordelen op zijn bijdrage aan de sociale wetenschappen, de ander beoordeelt de filosofische *portée*. Enerzijds doet men zo echter licht onrecht aan het betreffende werk, terwijl anderzijds hieraan een onjuiste appreciatie van de situatie ten grondslag ligt.

Het dunkt mij dat men aan filosofie der sociale wetenschappen die naam waardig de volgende eisen kan stellen (en deze derhalve ook met het oog daarop moet beoordelen):

- (i) Zij dient een *filosofisch* acceptabele verantwoording van ervaringskennis — en zo men dat onderscheid wil maken van sociaal-wetenschappelijke kennis — te verschaffen;
- (ii) zij dient, in het theoretiseren over de sociale wetenschappen, een voor de sociale wetenschapper acceptabel beeld te krèeren;
- (iii) zij dient aan te geven dat het filosofische gedeelte een noodzakelijke voorwaarde vormt voor de beschrijving van de sociale wetenschappen (als dat niet zo is, kan men het voorvoegsel 'filosofisch' beter achterwege laten). Eveneens kan de 'filosoof' argumenten ontleen aan de feitelijke gang van zaken in de sociale wetenschappen.

Zou men deze criteria rigoreus toepassen dan zou er weinig meer over blijven dat terecht filosofie der sociale wetenschappen genoemd kan worden. Maar rigeur in dezen zou ook niet correct zijn: zowel de wetenschapsfilosofie, c.q. kentheorie als de sociale wetenschap zijn geen afgeronde kennispakketten die slechts op elkaar 'geplakt' behoeven te worden. De laatste decennia hebben beide zich sterk ontwikkeld en veranderd en, wat belangrijker is, zijn in sterke mate interdependent gebleken (zie eis (iii)).

Maar, hoe juist deze relativeringen ook mogen zijn, het blijft niettemin gerechtvaardigd van de filosofie der sociale wetenschappen te verlangen dat deze zoveel mogelijk voldoet aan de drie eisen.

Achtereenvolgens wordt werk van Opp, Gregor en Boudon besproken. Aan het slot worden deze drie schrijvers op de punten i, ii en iii vergeleken.

2.1 Blijkens de inleiding van Opp's *Methodologie* behoort politicologie niet tot de sociale wetenschappen zoals hij die op p. 11 enumeratief definieert. Dat dit een omissie en geen opzet (opzet om politicologie bijvoorbeeld tot de geschiedenis te rekenen) is, blijkt uit zijn gebruik van veel politicologische voorbeelden. In dit boek wil Opp 'die Arbeit des Sozialwissenschaftlers einer Kritik . . . unter-

ziehen und Vorschläge für eine verbesserte sozialwissenschaftliche Praxis . . . machen' (12). Dat is eerst mogelijk na een beschrijving en waar nodig een reconstructie van het sociaal-wetenschappelijk bedrijf. Die beschrijving en (vooral logische) reconstructie vindt plaats rond de volgende thema's: de structuur van wetenschappelijke uitspraken, verklaren en voorspellen, begripsvorming, de informatieve inhoud van wetenschappelijke uitspraken, theorievorming en toetsing. Op drie plaatsen wordt wat logica geïntroduceerd: in hoofdstuk II bij de bespreking van de structuur van wetenschappelijke uitspraken worden wat symbolen geïntroduceerd; in hoofdstuk IV bij begripsvorming wat propositiologica; en tenslotte de axiomatische opbouw van de propositiologica in hoofdstuk VII (theorievorming).

2.2 Bij de verschillende hoofdstukken zijn een aantal kanttekeningen te plaatsen. Het hele probleem van *verklaring* wordt door Opp wat terughoudend behandeld. Hij hanteert het nomologisch-deductieve model van verklaren. Aan de in zo'n verklaring optredende wet stelt hij een drietal eisen: a) het ontbreken van een tijd-ruimtelijke beperking, b) het toepasbaar zijn op een oneindig aantal gevallen, en c) het als empirisch waar geaccepteerd zijn. Tegelijk echter meent Opp dat ook premissen die niet aan alle drie deze eisen voldoen, als wet in een verklaring kunnen optreden.

'Ein [Gesetz] in einem Explanans muss lediglich Informationen darüber geben, unter welchen Bedingungen ein Explanandum auftritt, und diese Aussage muss als wahr akzeptiert werden' (49). Hiermee komt Opp tegemoet aan de mening dat tijd-ruimtelijk onbeperkte, universele uitspraken in de sociale wetenschappen niet voorkomen, of althans dat wetmatige uitspraken niet op die manier gekarakteriseerd moeten worden.

Deze benadering is niet erg gebruikelijk: Nagel geeft aan uitspraken die op soortgelijke wijze problematisch zijn (de wetten van Kepler) een interpretatie zodanig dat deze toch weer aan alle drie de eisen voldoen.¹ In feite werkt bij Nagel het wetsbegrip normerend. Opp daarentegen stelt het wetenschappelijk gebruik centraal en verruimt daarmee het meta-wetenschappelijke begrip 'wet'. Voor Opp is elke als waar geaccepteerde, conditionele uitspraak een wetmatige uitspraak. Deze formulering laat daarbij ook *contingent* ware uitspraken toe (bijv. een correlatie tussen twee willekeurige variabelen), maar impliciet blijkt hij 'wet' te willen beperken tot *noodzakelijk* ware uitspraken (theoretisch inzichtelijke verbanden). Het is jammer dat dit aspect niet meer uitgewerkt is.

2.3 Een, zeker voor de sociale wetenschappen, belangrijk onderdeel van 'verklaren' vormt de statistische verklaring.

Opp verwerpt de relatieve frequentie interpretatie van waarschijnlijkheid omdat deze gebaseerd is op oneindige reeksen — een niet-empirisch begrip. Statistische uitspraken zijn identiek voor Opp aan deterministische, zij het dat de waarschijnlijkheid van de eerste tussen nul en één ligt en bij de laatste nul of één is. Zijn interpretatie luidt: 'Die Aussage 'Wenn Objekte das Merkmal A haben, dann haben sie mit einer Wahrscheinlichkeit das Merkmal B' bedeutet; Von jeder beliebigen Menge N der Objekte mit dem Merkmal A haben (p.N.) Objekte das Merkmal B' (39-40).

Als gevolg van het afwijzen van de frequentistische interpretatie én van de geciteerde, quasi-deterministische opvatting van waarschijnlijkheid, verloopt bij Opp de toetsing van statistische uitspraken ook niet meer met behulp van statistische methoden (verdelingstheorie, statistische inferentie), maar door ad-hoc be-

oordeling van de mate van confirmatie die de waarneming aan de wet verschaft (36-44).

Dit lijkt een wat arbitraire oplossing voor een overigens reëel probleem en misschien ook wel een inadequate: alle voordelen van de toegepaste statistiek gaan zo verloren. Weliswaar moet men op een of andere wijze altijd het mathematische begrip 'kans' empirisch interpreteren, maar natuurlijk niet dusdanig dat de mathematische statistiek zelf onbruikbaar wordt.

2.4 Sluit Opp voor wat betreft 'verklaren' en 'definitie' aan bij Carl Hempel c.s., voor de behandeling van 'toetsing' zoekt hij het bij Karl Popper. Daartoe behandelt hij in hoofdstuk VI de 'informatieve inhoud van wetenschappelijke uitspraken'. Hij gaat er hierbij van uit dat uitspraken te ontleden zijn in atomaire eenheden die onafhankelijk van elkaar hun waarheidswaarde kunnen aannemen. Bijvoorbeeld het uitspraakschema 'p&q' is te ontleden in 'p' en 'q'. Met behulp van de waarheidstabel kan men laten zien dat de waarheid van 'p&q' een functie is van die van 'p' en 'q' afzonderlijk.

De informatieve inhoud van 'p&q' is nu gelijk aan het aantal bedelingen van waarheidswaarden waarvoor de uitspraak onwaar is. In dit voorbeeld zijn dat er drie: (non-p, q), (non-p, non-q), (p, non-q).

Het grootste gedeelte van hoofdstuk VI wordt door Opp besteedt aan het probleem van het vergelijken van de informatieve inhoud van verschillende uitspraken, met de idee dat hoe groter de informatieve inhoud (en derhalve de logische mogelijkheid van falsificatie), des te betekenisvoller de uitspraak voor de empirische wetenschap is.

In toepassingen laat Opp zien hoe theorieën bekritiseerd kunnen worden op hun te geringe informatieve inhoud. Een van zijn mikpunten is David Easton, waar deze in zijn *Systems Analysis* (pp 41-42) stelt dat 'niet vervulde verwachtingen aanleiding kunnen zijn tot het opstellen van eisen aan het politiek systeem'. Het is het ongekwalficeerde 'kunnen' dat Opp wraakt: zo'n uitspraak is altijd waar (tautologisch) en derhalve zonder informatieve inhoud.

Het bezwaar van deze benadering van Opp is dat toch hele stelsels, ook in empirische wetenschappen, op deze wijze tautologisch zijn (logica, wiskunde) zonder dat dat problemen geeft. Bovendien is er de zeer respectabele opvatting bij sommige wetenschapsfilosofen dat ook de basisveronderstellingen van een empirische wetenschap niet falsificeerbaar zijn. Aan deze overwegingen besteedt Opp geen aandacht, waardoor zijn analyse iets gratuits krijgt: de gratuitheid van de ongeïnterpreteerde logica.

Datzelfde speelt ook mee bij de definitie van het informatieve inhoud-idee zelf: in de logica geldt inderdaad de waarheidsfunctionaliteit, maar in de empirische wetenschap is het bijvoorbeeld niet vanzelfsprekend dat de volgorde der zinsdelen irrelevant is voor de waarheid van de zin (bijv. p&q ipv. q&p).

2.5 Terwijl Opp zich bij zijn behandeling van 'verklaren' in eerste instantie laat leiden door de wetenschappelijke praxis, is het bij de bespreking van de opbouw van wetenschappelijke theorieën juist het axiomatisch-deductieve schema uit de wetenschapsfilosofie dat normerend wordt gehanteerd. Met name sociaal-psychologische theorieën (Homans, cognitieve dissonantie-theorie, e.d.) kunnen in zijn ogen genade vinden. Bespr. vermoedt dat dit vooral een gevolg is van de verregaande mate van formalisatie van deze theorieën (syntactische uitgewerktheid). Maar in het sociaal-wetenschappelijk onderzoek wil men daarnaast weten *wat* de theorie zegt (semantische uitwerking) en *hoe* de theorie haar toepassing kan

vinden. Deze drie aspecten samen (betekenis, referentie en toepassing) laten zich wellicht minder goed bespreken aan de hand van de formele neerslag van een theorie, en dat kan verklaren waarom Opp daarop niet ingaat.

2.6 Een kenmerkende trek van Opp's filosofie is verder dat hij ter rechtvaardiging van uitspraken alleen nog algemenere uitspraken accepteert die *deductieve* rechtvaardiging geven. Dit is vreemd omdat a) feitelijke uitspraken vaak inductief gerechtvaardigd worden (en bij deductie heeft men juist vaak feitelijk uitspraken nodig als premisse), b) zo'n opvatting tot een regressus ad infinitum moet leiden. Men kan wél zeggen dat deductieve verklaring in de wetenschap de meest gewenste vorm van verklaren is, maar daarmee niet de enige.

3.1 A. James Gregor heeft met zijn 'Introduction to metapolitics' een 'introduction accessible to both upper division undergraduate and beginning graduate students' willen bieden 'to a range of problems central to political inquiry' (ix). De titel dekt — ondanks het wat modieuze 'meta' — de inhoud én weerspiegelt daarmee ook het problematische aspect van het boek: praten over praten en niet over de politicologische praktijk in zijn totaliteit. De omschrijving van 'metapolitics' vindt plaats in hoofdstuk I waar opzet en doelstellingen geformuleerd worden.

'We find enormously complex linguistic artefacts like theories, justificatory arguments, vindications, appraisals, and recommendations. To catalogue and analyse some of these, to exhibit the relationship to more elementary linguistic products, is a metalinguistic concern — and constitutes a brief introduction to metapolitics. ... Metapolitics concerns itself with the specification of linguistic domains which can be isolated in the language of political inquiry and addresses itself to the most general kinds of truth conditions which govern each of them' (12)

Overeenkomstig deze lijnen is het boek van Gregor opgezet:

- (i) politicologie is een taalsysteem;
- (ii) wetenschapsfilosofische reflectie kan zich zo bepalen tot het analyseren van de taalkundige bouwwerken der politicologie;
- (iii) aan 'taal' onderscheidt men wel drie nivo's: syntax, semantiek en pragmatiek. Pragmatiek fungeert meestal als een restcategorie waarin alles ondergebracht wordt dat in syntax of semantiek niet past (bijv. de *keuze* van een bepaald definitiesysteem of axiomatisering). In de semantiek wordt de relatie taal-werkelijkheid gespecificeerd (door Gregor gereduceerd tot de waarheidskondities voor kontingente uitspraken). De syntax is het domein van de analytisch ware uitspraken.

Deze onderscheidingen worden uiteengezet in hoofdstuk IV. Het nut ervan voor het boek als geheel ontgaat bespr., tenzij het als rechtvaardiging dient voor een vaak en onbeargumenteerd gebruik van de term 'taalnivo'. In zijn voorwoord zegt Gregor over dit vierde hoofdstuk: 'Colleagues in whom I have every confidence have lamented the necessity of reading it' (x). Bespr. vermoedt dat dit in de 'Diepgaande en niet aflatende kritiek' zoals het altijd in de voorwoorden heet, jargon is om op de overbodigheid of irrelevantie te wijzen.

(iv) een in de analytische filosofie gebruikelijke indeling van taal is die naar de functie die taal vervult (Austin).²

Het *constaterend of cognitief aspect* van taal heeft als functie aanspraken op kennis tot uitdrukking te brengen en kan als zodanig op waarheidswaarde be-

oordeeld worden. Dit is het dominerende aspekt van wetenschappelijk taalgebruik (hoofdstuk V-VIII).

Het *performatief* aspekt wijst op de handeling die men door een taaldaad wil verrichten (het performatief aspekt van het uitspreken van de troonrede is o.a. het openen van de Staten-Generaal). Normatief taalgebruik dat volgens Gregor de functie heeft te overreden valt hier onder (hoofdstuk IX).

Het *expressief* (of *illocutionary*) aspect van taalgebruik geeft de functie aan die taaluitingen voor gebruiker ervan vervullen: ideologisch taalgebruik (hoofdstuk X).

3.2 Er is een zekere traditie om kentheoretische problemen (wat is kennis, relatie kenner-gekende, etc.) niet als prealabele problemen te benaderen, maar de al dan niet bewuste stellingname ten aanzien daarvan impliciet in het boek tot uitdrukking te laten komen, en wel voornamelijk in de wetenschapsfilosofische 'vertaling' ervan (bijv. Nagel, Hempel, Rudnir).³ Daar is veel voor te zeggen: het is niet duidelijk of kentheorie primair staat ten opzichte van wetenschapsfilosofie. Men zou kunnen zeggen dat de kentheorie zichzelf eerst nog moet 'bewijzen' in haar wetenschapsfilosofische toepassing en dat derhalve de analyse van het wetenschappelijke kennen een belangrijke bepaling inhoudt van de kentheorie.

Begrippen als objectiviteit, subjectiviteit en intersubjectiviteit hebben hun betekenis in de wetenschap en kunnen aan de hand van het wetenschappelijk kennen ook precieser bepaald worden.

Toch is het aanlokkelijk kentheorie primair te stellen: men heeft het idee een vaste basis als uitgangspunt voor verdere analyse te kiezen, een metafysica in de ware zin van het woord.

Gregor is voor deze 'bouwstenen-aanpak' bezweken: objectiviteit, waarheid, en intersubjectiviteit vormen de eerste stenen (hoofdstuk II); daarop wordt 'betekenis' gemetseld (hoofdstuk III) en een verdere uitwerking van syntax en semantiek volgt in hoofdstuk IV.

Puntsgewijs geformuleerd komt Gregor's kentheoretische opvatting neer op het volgende:

- (i) objectiviteit is gelegen in de intersubjectieve overeenstemming over feiten;
- (ii) de waarheid van empirische uitspraken is vast te stellen op grond van 'relatively unproblematic assertions';
- (iii) en de waarheid van analytische uitspraken door logische afleiding;
- (iv) de betekenis van empirische uitspraken is in 'the method of its verification'; die van analytische uitspraken de positie in het formele systeem (syntax).

Deze niet ongebruikelijke stellingname wordt met een vreemde argumentatie omlijst:

'Without minimal reliability science is impossible, because without minimal reliability interpersonal communication becomes all but inconceivable' (22). (stelling I). Verder stelt hij op pp. 22-3 dat — om tal van redenen — de betrouwbaarheid van uitspraken een belangrijk onderzoeksobject is, en geleid heeft tot verificatieprocedures ter vaststelling van maximale betrouwbaarheid van beschrijvende uitspraken en van absolute betrouwbaarheid van formele uitspraken. En herhaalt hij: een van die redenen is dat 'without reliability interpersonal communication becomes all but inconceivable. Without reliability argument and deliberation cannot proceed'. Op p. 24 blijkt de verificatie procedure ter vaststelling van de maximale betrouwbaarheid van beschrijvende uitspraken te bestaan uit inter-

subjectieve waarnemingen. 'Intersubjectivity, in effect, was one of the first and remains one of the necessary conditions of reliability' (stelling II). Gregor's stelling I en II zijn onverenigbaar of tautologisch, en dat maakt het nut van een apriori kentheorie in dit boek twijfelachtig, en voor de 'undergraduate' en 'beginning graduate' studenten misleidend.

Immers, als betrouwbare uitspraken voorwaarde zijn voor interpersoonlijke communicatie, én tegelijk de betrouwbaarheid van empirische uitspraken bestaat in intersubjectieve waarneming, dán is óf a) discussie onmogelijk (voor het intersubjectief waarnemen is discussie nodig, nl. voor het bereiken van intersubjectieve overeenstemming, maar voor die discussie ontbreekt de basis), óf b) discussie alleen mogelijk tussen mensen die het al eens zijn (maar dat is dan een niet nader te analyseren begrip 'eens zijn').

Dit lijkt wat scherp-slijperij, maar het is deze ondeugdelijke argumentatie die de basis vormt voor de stelling dat objectiviteit gelegen is in intersubjectieve overeenstemming, een stelling die — naar blijkt — of tautologisch (objektief is een ander woord voor intersubjectief), of eenvoudig onwaar is.

3.3 Gregor wijdt een korte passage aan Kuhn's *Structure of scientific revolutions*. Het is jammer dat Gregor daarbij niet nader ingaat op een van de centrale thema's, namelijk de relatie van empirische begrippen tot hun toepassing (ofwel de theoriegeladenheid van de waarneming). Dit wreekt zich waar Gregor het begrip 'wet' analyseert. Immers als men wetten als een bijzonder soort empirische begrippen opvat, kan men bij Kuhn een nuttige ingang vinden voor de bespreking van de aanklevende problemen.

Gregor doet dat niet en stelt zich tevreden met een karakterisering van wetten als universele, niet tijd-ruimtelijk gebonden, ware uitspraken die als inductieve generalisaties tot stand komen.

Wat hij zich bij inductie voorstelt is niet duidelijk. Men kan denken aan een inductietheorie à la Carnap waarbij uitgaande van de bestaande collectie ware basisuitspraken de confirmatiegraad van algemene uitspraken beoordeeld wordt;⁴ aan de falsificatiegedachte bij Popper waarbij algemene uitspraken waar zijn indien ze niet falsifieerbaar zijn gebleken;⁵ of — en dit laatste alternatief lijkt het meest vruchtbaar want integrerend voor de gehele wetenschapsfilosofie — aan een begripstheorie waarin het onderscheid tussen contingente en noodzakelijke empirische uitspraken is uitgewerkt, zoals deze in verschillende versies te vinden is bij Toulmin, Kuhn, Hesse, Geurts en Koningsveld.⁶

3.4 Gregor is in de eerste plaats een rationalist, wat duidelijk spreekt uit zijn hoofdstukken over verklaren, begrijpen en normatieve theorie. Hier is hij op zijn best. Hij meent dat cognitieve activiteiten gerechtvaardigd en bediscussieerbaar moeten zijn: elk beroep op essentieel niet-nader-te-analyseren begrippen wijst hij af.

Van deze kant heeft hij zich laten zien in zijn APSR-artikel over functionalisme.⁷ Zoals hierboven bleek is het één ding zich op het rationalistische standpunt te plaatsen, een ander echter een niet-dogmatische analyse van de wetenschap te geven.

Maar voor de hoofdstukken over normatieve theorie en ideologie geldt dit punt van kritiek zeker minder.

Zijn stelling is dat ware uitspraken, naast de rol die deze in de wetenschap spelen, een normatieve component hebben: 'our concern with constative utterances — our concern with the succes of communication and with acting on the basis of

warranted truth claims — is predicated upon an irreducible normative assumption. We feel that communication should be succesful and that courses of action should be the consequences of a true assessment of facts, assessed potentials and probabilities'. En vervolgt hij, enigszins overbodig maar wel informatief: 'A value, in effect, is the measure of a satisfaction of an elemental or a derived want and we seek to satisfy wants effectively and expeditiously. Truth serves instrumentally and expeditiously in satisfying individual and collective, elemental or derived, needs'. (285)

Normatieve uitspraken van het karakter 'vrijheid is goed' wil hij zien als uitdrukking van een commitment, een vastbeslotenheid overeenkomstig zo'n uitspraak te handelen. De normatieve discussie kan echter eerst plaats vinden als zo'n begrip als vrijheid een duidelijke betekenis heeft gekregen. 'Serious normative discussion commences when we offer *reasoned stipulations* for the suasive terms employed to engage our interests, and when we *argue* that some or another course of action furthers or diminishes the potential satisfaction of 'survival', 'freedom', 'happiness', 'fulfillment' or what-you-have' (295; orig. cursief). Terwijl *normatief* taalgebruik zich kenmerkt door welomschreven begrippen en gebruik van ware uitspraken om daarmee haar functie, nl. overreding te kunnen vervullen, meent Gregor dat *ideologisch* taalgebruik juist in onduidelijke termen en zonder achtung voor de waarheid plaatsvindt. Deze tweedeling vormt zo een toepassing en explicitering van het eerdere onderscheid tussen 'perlocutionary' en 'illocutionary' aspecten.

Of deze tweedeling ook een gelukkige is, blijft de vraag.

Men kan Gregor's opvattingen over normatieve theorie ook als volgt weergeven, nl. als een axiomatisch-deductief systeem. Deze bestaat dan uit een calculus met axiomata van de vorm 'X is goed', een afleidingsregel 'alles wat uit de conjunctie van axiomata en ware empirische uitspraken logisch volgt, is ook een ware normatieve uitspraak' en een gedragsregel 'alles wat een ware normatieve uitspraak is, noopt tot overeenkomstig gedrag.' Deze calculus wordt tenslotte geïnterpreteerd in empirische begrippen (*reasoned stipulations* — een *contradictio-in-terminis*?). In het algemeen nu beoordeelt men de adequaatheid van een axiomatisch-deductief systeem door afleidingen uit de theorie te vergelijken met ware uitspraken uit het pre-formele stadium. In dit geval dus door afleidingen te vergelijken met normatieve oordelen *tout-court*.

Het opmerkelijke is echter dat zulke normatieve oordelen in Gregor's opvatting niet voorkomen: alleen conclusies uit een geïnterpreteerd normatieve calculus zijn voor hem normatieve oordelen. Kortom: Gregor's theorie van normatieve uitspraken kan alleen gezien worden als een reconstructie van normatieve oordelen en niet als een analyse van de normatieve oordelen zelf. En dat is een tekortkoming.

3.5 Een laatste, wat minder belangrijk punt is de kwestie van het taalgebruik. Gregor stelt een paar maal dat dé voorwaarde voor een wetenschap en zeker voor de politicologie is een helder en exakt taalgebruik. Het valt op dat zijn eigen taalgebruik aan die eisen niet altijd voldoet: niet zozeer dat het onhelder zou zijn, maar eerder dat door een zekere woordmagie een dergelijke suggestieve werking van zijn opmerkingen uitgaat dat er vaak meer lijkt te staan dan er bij preciese analyse van overblijft.

4.1 In een precieus boekje behandelt de franse methodoloog Raymond Boudon de vraag 'A quoi sert la notion de 'Structure'?', ondertiteld met 'essai sur la signi-

fication de la notion de structure dans les sciences humaines'. In 1972 verscheen bij Heineman de engelse vertaling 'Uses of structuralism'.

Hoewel de engelse titel de inhoud misschien beter dekt — een groot gedeelte gaat over het structuralisme — is het boek zeer goed te lezen als een exploratie van de wijze waarop het structuurbegrip in de sociale wetenschappen gehanteerd wordt. En eigenlijk is het meer dan dat: is het een aanzet tot een wetenschapsfilosofie. Weliswaar op geen stukken na zo ver uitgewerkt als die waarop Gregor en Opp zich beroepen, en — derhalve — ook minder getoetst en op de consequenties doordacht. Maar het bevat een aantal elementen die het als zodanig waardevol maken.

4.2 Boudon stelt zich ten doel 'comment expliquer le fait, d'ordre à la fois linguistique et épistémologique, que l'emploi de ce mot apparaisse comme indispensable, non seulement au linguiste et à l'anthropologue, mais au sociologue, au psychologue ou à l'économiste?' (15).

Het verklaren van die kennelijke onmisbaarheid veronderstelt een omschrijving van 'structuur'; een omschrijving die Boudon niet inductief, door het bepalen van de grootste gemene deler van de verschillende gangbare definities wil bereiken, maar door het uitwerken van de stelling dat 'le succès croissant de la notion de structure est lié à l'ensemble des mutations scientifiques par lesquelles diverses disciplines ont réussi à construire des théories vérifiables permettant d'expliquer l'interdépendance des éléments constitutifs de leurs objets' (32).

Om te beginnen maakt Boudon daartoe een tweedeling in het gebruik van 'structuur'. Enerzijds is er het intentionele gebruik 'soit pour souligner le caractère systématique d'un objet — pour indiquer, en d'autres termes, qu'on a affaire à un ensemble de caractères interdépendants — soit pour souligner qu'une méthode a pour effect de décrire un objet comme un système' (35).

Om de gedachten enigermate te bepalen kan men hierbij denken aan een programmatisch gebruik van de term 'politiek systeem', waarin zowel tot uitdrukking komt dat men 'de politieke verschijnselen' als een samenhangend geheel meent te zien, als ook dat de adequaatheidseis voor een te ontwerpen theorie is *dat* die verschijnselen als samenhangend beschreven worden.

Boudon zelf geeft als voorbeeld van zo'n intentioneel gebruik het begrip 'structurele eigenschappen' zoals dat door Blau en Lazarsfeld gehanteerd wordt. Hiermee doelen zij op eigenschappen van de structuur, van het geheel aan relaties waarbinnen individuen zich bevinden, en deze eigenschappen dienen mede ter verklaring van individuele eigenschappen. De structuur zelf echter wordt niet verklaard of nader geanalyseerd. Van de term 'structurele eigenschappen' gaat alleen de suggestie uit dat de structuur wel *verklaarbaar* is.

Daarentegen zijn 'les définitions que nous avons appelées *effectives*. . . des définitions par *constructions*. Sa définition réside dans la construction par laquelle la 'structure' d'un objet-système est déterminée (90; orig. cursief).

Aan de uitwerking van deze laatste notie besteedt Boudon het leeuwendeel van zijn boek.

4.3 Hij beargumenteert aan de hand van voorbeelden (factor-analyse, theorie van de bloedverwantschap, linguïstiek, economisch model, Markov-ketens) zijn theorie over structurele analyse in de sociale wetenschappen. Een systeem van verschijnselen *App(S)* wordt beschreven als een samenhangend geheel door het te verklaren op basis van algemene principes, wetten, hypothesen of axioma's *A* en een structurele karakteristiek *Str(S)*. Dat is: $A, Str(S) \rightarrow App(S)$.

Bijvoorbeeld: neemt men als geheel van verschijnselen de economische macro-grootheden als inkomen, consumptie, investeringen, belastingen, lonen, in- en export, dan kan men daar orde in brengen door het stelsel vergelijkingen zoals dat in een economisch macro-model voorkomt (A) én de waarden van de parameters in dat model (Str(S)).

Qua vorm is er een grote overeenkomst met het hypothetisch-deductieve verklaringsmodel: $L, C \rightarrow E$, maar inhoudelijk blijkt Boudon's weergave van een structurele theorie ruimer te zijn.

Het bovengenoemde voorbeeld zou niet kunnen gelden als een hypothetisch-deductieve verklaring zoals Hempel en Oppenheim die formuleren.

Hempel en Oppenheim⁸ eisen van een D-N-verklaring dat 'the assumption that T is true must not imply that verification of C necessitates verification of E' (277). En dat schijnt in het geval van Boudon nu juist te gebeuren: de bepaling van C veronderstelt die van E, nl. omdat C een operatie is op E (bijv. de consumptiequote (Ci) is consumptie gedeeld door inkomen (Ei/Ej)).

Precieser geformuleerd luidt H&O's eis: 'There must exist at least one class of basic sentences which has C, but neither -T nor E as a consequence in L' (277).

Het is nu aan te geven in welke gevallen het door Boudon beschreven proces circulair is en wanneer niet.

De taal L bevat primitieve en gedefinieerde begrippen, en de gangbare logica. Als (zoals in het voorbeeld hierboven gesuggereerd) alle begrippen C gedefinieerd zijn in termen van E (hierboven $C_i = \text{def } E_i/E_j$), dan zijn er basisuitspraken (E) waaruit de C logisch volgen, maar ook de E zelf. En dat is een overtreding van H&O's eis.

Als daarentegen alle E als indicatie (als noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarden) worden opgevat voor de C, dan vervalt de logische afleidbaarheid van C uit de E, en daarmee de eerste overtreding. Er komt echter een tweede voor in de plaats: er bestaat geen 'class of basic sentences' meer waaruit C logisch volgt. Buiten de E zou men niet weten waar die te zoeken.

Een argument om de C als niet-gedefinieerde termen op te vatten is dat voor de econoom de parameters van algemener belang zijn dan als summary van toevallige waarnemingen. Overeenkomstig zal een economisch model waarvan de parameters van jaar tot jaar zonder evidente oorzaak sterk fluctueren, als minder adequaat worden gekenmerkt. Dit betekent dat de tweede overtreding (het ontbreken van een klasse verifiërende uitspraken voor C) rechtvaardigbaar moet zijn, wil men de economische gang van zaken kunnen accepteren.

Deze rechtvaardiging is dat het waarnemen van verschijnselen niet alleen op te vatten is als een reductie tot waarnemingsuitspraken, maar dat er ook van een inductief element sprake is: men doet bepaalde waarnemingen en besluit deze als indicatie van bepaalde, in de theorie relevante begrippen op te vatten. Of misschien precieser: in de waarneming ligt een theoretisch moment vervat.

Hieruit blijkt dat niet zozeer de circulariteit in het geding is, als wel de kentheorie. Boudon's bijdrage is een verheldering van 'verklaren' op grond van een exakte analyse van het sociaal-wetenschappelijk bedrijf.

4.4 Ik ben mij bewust van de grote vrijheid van interpretatie die Boudon voor het formuleren van deze en soortgelijke konklusies laat. Boudon zelf trekt ze namelijk niet. En dat is tegelijk een van de teleurstellingen van het boek, maar het maakt de analyse van de sociale wetenschappen niet minder waardevol.

5.1 Opp en Gregor hebben expliciet een wetenschapsfilosofie willen presente-

ren. Beide zijn daarbij nogal eclecticisch te werk gegaan en hebben zich onvoldoende rekenschap gegeven van de problemen die een algemene wetenschapsleer met zich meebrengt. Boudon heeft zich daarentegen bescheidener doelen gesteld en wetenschapsfilosofische argumentatie veelal impliciet zelfs onbesproken gelaten. 5.2 Het beeld dat Opp van de sociale wetenschappen geeft is dat van geformaliseerde systemen. Het werkt daardoor vertekenend en suggereert dat 'echte' kennis geformaliseerde kennis is.

Gregor kiest zijn voorbeelden ruimer, maar blijft daarbij erg vaag. Het zijn meer verwijzingen naar het soort dingen waaraan men kan denken, dan een illustratieve beschrijving van stukken politicologie. Bovendien zullen veel politicologen moeite hebben met zijn karakterisering van het vak als een taalsysteem.

Boudon excelleert juist op dit punt. Zijn boek is opgebouwd uit beschrijvingen van (het vormingsproces van) sociaal-wetenschappelijke kennis.

5.3 Het is moeilijk te beoordelen in hoe verre elk van de drie schrijvers het eigenlijk ook wel zonder hun wetenschapsfilosofische argumentatie hadden kunnen stellen. Bij Boudon vanzelfsprekend het minst, omdat hij die argumentatie nauwelijks geeft.

Bij Opp lijkt de samenhang het grootst maar dat kan een artefact zijn als gevolg van zijn eenzijdige voorstelling van de sociale wetenschappen. Gregor daarentegen had wellicht de syntax-semantiek scheiding kunnen missen, in elk geval voor zover zijn ken-theoretische inleiding betreft. Men zou haast geneigd zijn te stellen dat Gregor's program voldoende gekarakteriseerd is door een 'rationalisme-voor-zover-als-dat-gaat', en dat de wetenschapsfilosofie hier en daar argumenten levert voor dat rationalisme.

Het is Boudon, en in mindere mate Opp, die uit de analyse van de wetenschap argumenten put voor de filosofische stellingname. Het belang hiervan kan nauwelijks overschat worden. Als men meent dat wetenschapsfilosofie voor de sociale wetenschappen relevant is, kan men dat niet beargumenteren door de wetenschapsfilosofie te herkauwen, maar door de sociaal-wetenschappelijke praktijk te bestuderen.

Noten

¹ Ernest Nagel, *The structure of science*, London, 1961, pp. 57 e.v., hierna Nagel.

² John L. Austin, *How to do things with words*, Oxford, 1962.

³ Nagel: Carl G. Hempel, *Aspects of scientific explanation and other essays in the Philosophy of science*, N.Y., 1965. Richard S. Rudner, *Philosophy of social science*, Englewood Cliffs, 1966.

⁴ Rudolf Carnap, *Logical foundations of probability*, Chicago, sec. ed., 1962.

⁵ Karl R. Popper, *The logic of scientific discovery*, London, sec. ed., 1960, e.l.

⁶ Stephen Toulmin, *The philosophy of science*, London, 1953 e.l.

Thomas S. Kuhn, *The structure of scientific revolutions*, Chicago, sec. ed., 1970.

Mary Hesse, 'Confirmation of laws', in *Philosophy, science and method, essays in the honor of Ernest Nagel*, ed. by S. Morgenbesser, P. Suppes, and M. White, N.Y., 1969.

J. P. M. Geurts, *Het ervaringsgegeven in de natuurwetenschappen*, Utrecht, 1971.

H. Koningsveld, *Empirical laws, regularity and necessity*, Wageningen, 1973.

⁷ 'Political science and the uses of functionalism', *American Political Science Review*, 63 (1968), 425-39.

⁸ *Studies in the logic of explanation*, in Hempel, 245-290.